

Любов ПЕЧЕРСЬКИХ,
orcid.org/0000-0003-1377-4462

кандидат філологічних наук,
докторант кафедри української літератури та журналістики імені Л. В. Ушкалова
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) lpetcherskyh@i.ua

РАДІОЕФІР ЯК ВСТАВНИЙ ЖАНР У РОМАНІ «РАДІО НІЧ» Ю. АНДРУХОВИЧА

У статті досліджується авторська техніка запису радіоефіру як вставного жанру у романі «Радіо Ніч» Юрія Андруховича. З'ясовано, що інтермедії-ефіри у аналізованому романі вибудовані на спокійній настроєвій хвилі, графічно відділені від основного тексту, виконують функцію композиційної канви, яка тримає цілісність тексту, організуючи спогади, роздуми та перекази подій у формі стенограми радіоефірів, дозуючи та структуруючи інформацію, додаючи легкості сприйняття, кожний ефір супроводжує ретельно дібраний музичний трек. Зазначається, що основний текст та вставні тексти-радіоефіри демонструють стилізову, модальну, часову, топографічну відмінність. Вказується, що своїм добором форми викладу письменник означає філософські координати теорії комунікативної дії Ю. Хабермаса, згідно якій рефлексія, здійснювана у самосвідомості індивіда, передбачає діалог. Підкреслюється, що форма запису радіоефіру вносить модальність суміжного виду мистецтва, надаючи перформативності та динамізму класичній структурі роману. Наводиться спостереження про те, що модальність короткої дистанції, нарівні з легкою зверхністю мовця, звично для прози Ю. Андруховича, активізує креативність та аналітично-інтерпретаторські здібності читача. Основна проблематика ефірів Ротського постулюється у аспекті вибору між батьком і другом, що тлумачиться як вибір між громадянською необхідністю та особистим комфортом, або між звичним світоглядом, що формувався у тоталітарному суспільстві десятиліттями і новою свідомістю, вільною від колоніальних травм і спрямованою у відкритий світ. Автор доходить висновку, що експериментальність роману «Радіо Ніч» полягає, зокрема, у використанні незвичного вставного жанру, монтажно-колажної структури, нелінійного хронотопу, спричиненого специфікою вставних текстів-записів радіоефірів, що демонструє трансформацію традиційних структурних моделей роману.

Ключові слова: постмодернізм, вставний жанр, радіоефір, трансформація, діалог.

Lyubov PECHERSKYH,
orcid.org/0000-0003-1377-4462

PhD in Philology,
Doctorate Student at the Leonid Ushkalov Department of Ukrainian Literature and Journalism
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) lpetcherskyh@i.ua

RADIO BROADCASTING AS AN INSERT GENRE IN THE NOVEL «RADIO NIGHT» BY YU. ANDRUKHOVYCH

The author's technique of recording radio broadcasting as an insert genre in the novel "Radio Night" by Yuri Andrukhovych is investigated in the article. It was found that the interludes-ethers in the analyzed novel are built on a calm mood wave, graphically separated from the main text, perform the function of a compositional canvas, which maintains the integrity of the text, organizing memories, reflections and retellings in the form of transcripts, dosing and structuring information adding ease of perception, each broadcast is accompanied by a carefully selected music track. It is noted that the main text and inserted texts-radio broadcasts show stylistic, modal, temporal, topographic differences. It is pointed out that by his choice of form of presentation the writer means the philosophical coordinates of the theory of communicative action by J. Habermas, according to which the reflection carried out in the self-consciousness of the individual involves dialogue. It is emphasized that the form of radio recording introduces the modality of a related art form, giving performativity and dynamism to the classical structure of the novel. It is observed that the modality of the short distance, along with the slight superiority of the speaker, familiar to the prose of Yu. Andrukhovych, activates the creativity and analytical and interpretive abilities of the reader. The main issue of Rotsky's broadcasts is postulated in the aspect of the choice between father and friend, which is interpreted as a choice between civic necessity and personal comfort, or between the usual worldview formed in a totalitarian society for decades and a new consciousness free from colonial trauma and directed to the open world. The author concludes that the experimental nature of the novel "Radio Night" is, in particular, the use of unusual insert genre, montage structure, nonlinear chronotope caused by the specifics of inserted texts-recordings of radio broadcasts, which demonstrates the transformation of traditional structural models of the novel.

Key words: postmodernism, plug-in genre, radio broadcast, transformation, dialogue.

Постановка проблеми. Ідея створення роману, рамкою для сюжету якого слугує низка радіофірів, виникла у Ю. Андруховича 2005 року під час інтерв'ю на варшавській студентській радіостанції, коли на питання про альтернативний вид діяльності письменник відповів, що міг би створити власну нічну радіостанцію «Радіо Смуток», у зв'язку з наданням переваги мінорній музиці, з роздумами автора та улюбленою музикою («Я спершу збирався назвати його Радіо Смуток, – зазначає Йозеф Ротський, протагоніст роману «Радіо Ніч», але хто б тоді його слухав?» (Андрухович, 2021: 294)). На прохання дати пораду читачам письменник зазначив у одному з інтерв'ю: «Я не люблю давати поради. Краще поради назву однієї радіостанції, яку сам часто слухаю – «Radio Paradise». Це американська абсолютно домашня і некомерційна радіостанція, де навіть чіткого музичного спрямування нема. Зараз ти можеш слухати добрий американський джаз, а уже за 15 хвилин – Вівальді. Дуже люблю власника та ведучого цієї радіостанції – його манеру вести ефір, спілкуватися зі слухачем» (Беглов, 2015)). **Метою даної статті** є визначити авторські особливості застосування такого вставного жанру, як радіофір на матеріалі роману «Радіо Ніч» Юрія Андруховича.

Аналіз досліджень. Говорячи про «нерозбірливість еkleктизму» у романі «Запах. Історія одного вбивці», Д. Затонський зазначає, що колажі П. Зюскінда залишають враження чогось знайомого, звично «традиційного» (Затонський, 2000: 80). Інтермедії-записи радіофірів у романі Ю. Андруховича «Радіо Ніч», відсилаючи до класичного жанру інтермедії / інтерлюдії (жанр невеликої комічної п'єси або сцени, яку виконували між діями основної драми з XV ст., у формі трагедії, пародії теми, розкритої в основній драмі, або у формі сцен, ніяк не пов'язаних з її змістом, маючи на меті послабити емоційне напруження й розважити стомлених глядачів), вибудовані на спокійній настроєвій хвилі, графічно відділені від основного тексту, виконують функцію композиційної канви, яка тримає цілісність тексту, організовуючи спогади, роздуми та перекази подій у формі стенограми радіофірів, дозуючи та структуруючи інформацію, додаючи легкості сприйняття, звичного для сучасної людини медійного формату. Кожний ефір супроводжує ретельно підібраний музичний трек, музична програма «Список Ротського» приступна читачеві роману за наданим QR-кодом та «рекомендована для нічного прослуховування». Використовуючи такий канал (а відповідно, тональність і модальність)

спілкування у формі одностороннього діалогу, до якого може долучитися кожний, Ю. Андрухович обирає дуже функціональну форму комунікації.

Своїм добром форми викладу письменник означає філософські координати теорії комунікативної дії Ю. Хабермаса (Хабермас, 2000), згідно якій рефлексія, здійснювана у самосвідомості індивіда, передбачає діалог (Чекушкіна, 2014: 25).

Популярність радіофіру як форми спілкування з читачем, насамперед, у роки становлення сучасної української літератури, важко перебільшити. Спілкувалися і продовжують спілкуватися зі своєю читацькою аудиторією за допомогою радіофірів С. Жадан, Р. Мельників, Т. Прохасько, Ю. Андрухович, Ю. Іздрик, Л. Дереш, Ю. Винничук та ін. Тому форма запису радіофіру є простою для виконання письменником, сприйнятливою і звичною для сучасного читача, а також вносить модальність суміжного виду мистецтва, надаючи перформативності та динамізму класичній структурі роману.

Досліджуючи жанрову еволюцію французького постмодерністського роману, М. Белей проводить аналіз механізмів трансформації й синтезу жанрових моделей роману-утопії, антиутопії, роману мандрів, науково-фантастичного роману та ін. і утворення т. зв. «вітророману» (роману, побудованого за вітражним принципом) як синтетичного жанрового феномену (Белей, 2020: 9). Подібно до стратегії французького постмодерніста Б. Вербера, Ю. Андрухович запозичує корисний інструментарій ефективного спілкування з сучасним читачем, пересиченим надміром інформації і розбещеним її доступністю та всеохопним застосуванням медіа для її передачі: недостатньо візуальна або емоційно недонасичена інформація вже не сприймається як слід, а часом навіть не помічається, кількість кіноглядачів безсумнівно перевищує цільову читацьку аудиторію українського роману.

Отже, експериментальність роману «Радіо Ніч» полягає, зокрема, у використанні незвичного вставного жанру, монтажно-колажної структури, нелінійного хронотопу, спричиненого специфікою вставних текстів-записів радіофірів, що демонструє трансформацію традиційних структурних моделей роману. Модальність короткої дистанції, нарівні з легкою зверхністю мовця (а отже, позиція читача та автора у тексті нерівноправні), звично для прози Ю. Андруховича, активізує креативність та аналітично-інтерпретаторські здібності читача. Основний текст та вставні тексти-радіофіри (питання про міжродовий син-

тез у даному романі у цій статті не розглядається) демонструють стильову, модальну, часову, топографічну відмінність.

*«Це радіо для тих, які
дійшли до межі
забились у глухий кут
не бачать нічого попереду
не сплять уночі
не хочуть спати вночі
взагалі ніколи не сплять
не сплять і думають
нерухомо лежать із відкритими очима*

У мене для таких, як ви, трохи улюбленої музики» (Андрухович, 2021: 11–12). Йозеф Ротський, автор і читець ефірів, пояснює, що «підбирав музику <...> з виразно чутними клавішами» (Андрухович, 2021: 41), оскільки сам є професійним піаністом.

Перша назва рок-бенду Ротського «Доктор Тагабат» алюзійно пов'язана із назвою новели М. Хвильового «Я (Романтика)». Метафізика та містика дозволяють ефективно інтерпретувати розколотість «я» у текстах М. Хвильового, на думку низки сучасних дослідників (Л. Плюща (Плющ, 2006), Г. Хоменко (Хоменко, 2008), А. Землянської (Землянська, 2013), О. Піскунової (Піскунова, 2019), М. Куценко (Куценко, 2016) та ін.). У сфері метафізики та містики перебуває, на наш погляд, й провідна структура особистості Ротського. Містичні коди героя М. Хвильового беруть свій початок у специфічній історичній епосі, розщепленість якої і розщепленість особистості під час якої відзначав сам письменник (Куценко, 2016: 121). Використання назви «Доктор Тагабат» встановлює сучасний аналогічний зв'язок: Ротський – розчахнутість «я» (на фоні світоглядного зсуву і подій Революції Гідності та війни з 2014 року) – зв'язок із містикою, а також визначає авторські координати-підказки для трактування центрального образу роману.

Основна частина. «Тотальне потрапіння музикою» Йозефа в 1970-х роках хронологічно співпадає з юнацьким віком Ю. Андруховича і його відомим захопленням музикою, поряд з відчутною глибиною обізнаності, про що свідчить, наприклад, одна з наступних назв гурту Ротського фолькового лемківського періоду «Pentatonica Garden» (Андрухович, 2021: 44) (пентатоніка – звуковий ряд без напівтонів, що використовувався у академічній музиці для створення враження архаїки, орієнтального колориту) або те, що до першого ефіру дібрано музичну композицію Любомира Мельника, композитора-мінімаліста з українськими коренями, автора унікального стилю гри

на фортепіано, «безперервної музики», одного з найшвидших піаністів світу. Музичний супровід другого розділу, пісня Елтона Джона «I've seen that movie, too.», розповідає про дівчину, що збирається зрадити, отже, налаштовується зв'язок із подіями що відбудуться лише у десятому розділі роману.

Ефіри містять емоційно викладені дитячі спогади, які зворушують слухача і спонукають до уважного слухання та співчуття (Андрухович, 2021: 80–84). Пісня «Spigacle» експериментального музичного проекту «Soap & Skin» (Андрухович, 2021: 84) пунктиром нагадує про біографічний факт навчання у поліграфічному інституті (вокалістка Анна Плаж навчалася у політехнічному коледжі графічного дизайну), пісня експериментального рок-співака та композитора Тома Вейтса (Андрухович, 2021: 112), композитора фільму «Ніч на Землі» Дж. Джармуша, – про бубабістський період поетичної творчості автора, а також про стиль виконання творів – суміш співу та речитативу. Розповідь про побут учасників мирного протесту на Поштової площі (Андрухович, 2021: 152–157) супроводжується у романі «The Cold song» Клауса Номі, має на увазі, очевидно, код аутсайдерства, інакшості, акцентований виконавцем, що використовується для створення підтексту появи абсолютно нового для українського суспільства трансформаційного зсуву, що не передбачає існування у координатах диктаторської влади. Суворий шлях шукачів Святого Граалю з пісні «Beyond the Pale» легендарної групи «Procol Harum» іронічно супроводжує розповідь (Андрухович, 2021: 207–212) про нездійснену подорож у Карпатські гори малого Ротського із батьком-лісником (батько Ю. Андруховича був за професією інженером лісу).

Ефіри Ротського містять осмислення політичних рішень та вчинків, революційних найгостріших моментів, наприклад: «В мережах писали про деяких щойно амністованих лідерів: їх нібито бачено на летовищі, звідки вони чомусь безперешкодно відлітали то в канарський, то в сейшельський бік. Слово «договірняк» авансувало до найвживаніших. <...> лідери злили нас і протест» (Андрухович, 2021: 257). Трек гурту «Karbidо» «Колискова для Перкалаби», записаний за участі Ю. Андруховича у період Революції, 2015 року, для вшанування 15-річчя відомого франківського гурту «Перкалаба», супроводжує ефір Йозефа Ротського (Андрухович, 2021: 259) і нагадує про ще одну іпостась взаємодії письменника зі словом – співпрацю з музикантами.

Зустріч і спілкування з офіцером держбезпеки (Андрухович, 2021: 60–263) використовувалася автором у «Московіаді», активується тема родвоєння особистості (Тео і Йос, одному залишається «повернутися до своїх на Поштову», іншому рекомендовано зникнути «за кордон, в Америку, в Європу» (Андрухович, 2021: 263)), вірогідно, мається на увазі проблема вибору для учасників революційних подій. Композиція «Fuck U» альтернативно-рокової групи «Archive» є влучною ілюстрацією ставлення Йоса до держслужбовця. Йозеф наголошує, що основна проблематика його ефірів полягає саме у аспекті вибору між батьком і другом (Андрухович, 2021: 294), що можна зрозуміти як вибір між громадянською необхідністю та особистим комфортом, або між звичним світоглядом, що формувався у тоталітарному суспільстві десятиліттями і новою свідомістю, вільною від колоніальних травм і спрямованою у відкритий світ.

Опис технічного забезпечення звуку та світла на одному з концертів за участі Ротського містить детальний перелік приладів освітлення та забезпечення звукового покриття (Андрухович, 2021: 296–297), причому Йос обіцяє не «вдаватися у зайві деталі». У цьому фрагменті вбачається алюзійна вказівка на технічний аспект опери-буфф «Орфей у Венеції» у романі «Перверзія», успіх якої також значною мірою будувався на найсучасніших спецефектах та обладнанні.

Пісня «Rolling Stones» «This Place Is Empty» у ефірі про «зраду» друга і партнера по рок-гурту («Чому ти друг, а поводишся наче батько?») (Андрухович, 2021: 298)) ілюструє тему самотності, втрату сенсу існування у певному часопросторі без однодумців.

«На Поштової площі збудували сцену для промов і концертів. Музика мала стати нашою відповіддю репресивній машині», – вказує Ротський (Андрухович, 2021: 299). Але подальше розгортання подій у наступному ефірі передається вже набагато напруженіше, спогади Йоса нагадують польовий репортаж з місця подій, зсередини майданно-революційного осередку: на Поштової «<...> уже вимальовувалося остаточне пекло: повсюди горіли шини, <...> рахунок пораних і скалічених перевалив за сотню, а промови зі сцени дедалі більше нагадували прощальні молитви. Влада вже не погрожує бронетехнікою – вона мовчки, по-діловому перекидала її до столичних передмість» (Андрухович, 2021: 301). Пронизливо-документально звучить опис загибелі Махача, гітариста рок-гурту «Доктор Тагабат», тим більше, що він спершу відмовився грати

на майданній сцені, але після викрадення Йоса з'явився на барикадах: «<...> він ліз у найгарячіше місце, <...> і всім заважав у своєму новісінському пальті в шахову клітинку, яскраво-червоному шалику та з розпатланим на вітрі сивим волоссям. Поліційний снайпер, що засів на даху головного урядового офісу, не міг не обрати саме цього старого патлатого мудака. Загалом на тій барикаді він облюбував собі з десятків потенційних мерців <...> але Махач був поза конкуренцією. Снайпер поціли в шалик» (Андрухович, 2021: 301). І завершує ефір композиція «Wild Is The Wind» Девіда Бові із вражаючими словами «Let me fly away With you», що підсилюють трагічність відповідних подій роману. Монохромний кліп на Трек «Starless» гурту «The Unthanks» супроводжує у романі Ю. Андруховича ефір про тортури Ротського, після яких музикант втрачає фізичну можливість грати на клавішах. Те, що Йозеф не пристав на умови «тайняка» Теофіла, виливається у метафізичні роздуми щодо ролі Бога у житті людини: «Батько ніколи не перестає нас любити. Навіть у зовсім біблійній, непроникній чорноті» (Андрухович, 2021: 344) і підкреслюється словами з обраної пісні: «And the smile signals emptiness for me Starless and bible black Ice blue silver sky Fades into grey To a grey hope that all yearns to be Starless and bible black».

Візуальна монохромна інсталяція чорнилом на склі без жодного пост-продакшену на електронну композицію «Says» Нільса Фрама супроводжує у наступному ефірі вірш «Про плавання в озерах та річках» Б. Брехта і, вірогідно, свідчить проплинність та проминальність будь-яких подій та вражень про них у свідомості людини («І щойно пропливе крізь тіло риба, відчуєш більше сонця над ставком» (Андрухович, 2021: 376).

У ефірі, присвяченому тлумаченню значень татувань Аніме, подруги Ротського, звучить композиція «Stream» гурту «Paatos». «Should I stay? Can't go back Life goes on», – рядок з пісні звучить як поклик знайти нове місце у житті, що продовжується далі.

Музичні алюзії можна знайти й поза вказаними у ефірах треками, наприклад, у сцені прощання Аніме з Ротським у 18-й частині включена мікроцитата з вірша Т. Чубая, високо поцінюваного Ю. Андруховичем як старшого поета, «Коли до губ твоїх...», покладена на музику Т. Чубаєм і виконана гуртом «Плач Єремії»: «Вона – не знати як – опинилася на пів подиху ближче» (Андрухович, 2021: 417).

Висновки. 2015 року Ю. Андрухович зазначив: «На Майдані і після нього українці проде-

монстрували дивовижні риси. Нам, аби проявляти усе найкраще, що у нас є, потрібен перманентний Майдан. Бо виходить, що, коли біда, ми гуртуємося. Коли ситуація заспокоюється, ми знову стаємо інертними, незацікавленими, нас знову все влаштовує. Натомість, на мою думку, мусимо пам'ятати, якими усі ми були на Майдані. Бо стаємо гіршими, коли повертаємося додому.

Я б дуже хотів, щоб наша майданна змобілізованість зберігалася навіть тоді, коли на Майдані фізично нікого нема» (Беглов, 2015).

Роман «Радіо Ніч» виявляється посланням – формою нагадування про Майдан, про те, якими

були під час тих подій українці, якими ідеями вони керувалися і тримали в серцях, якими їм варто залишатися після та поза Майданом. Останній фрагмент крайнього ефіру Йозефа Ротського, вміщеного у романі «Радіо Ніч» Ю. Андруховича, свідчить про безкінечність людської пам'яті, про нетлінність безцінних спогадів на «до-вічному/вічному» шляху: «Я так люблю, коли сніг у грудні. Перетинаєш площу – дець від поштамту до консерваторії, всюди свої, гріються коло вогнищ, тепло дихають і кличуть у гості до наметів. І немає цьому кінця, й ніколи не буде: я, ми, наша зима, сніг» (Андрухович, 2021: 449).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович Ю. Радіо Ніч. Чернівці: Меридіан Черновіц, 2021. 456 с.
2. Белей М. А. Жанровое своеобразие циклов постмодернистских романов Бернарда Вербера «Об ангелах» и «О богах». Автореф. Дис. ... канд. Филол. наук Калининград, 2020. 24 с.
3. Беглов В. Юрій Андрухович. Розмова з відомим українським письменником та поетом. URL: <https://theukrainians.org/yuriy-andruhovich/> (2015).
4. Затонский Д. В. Модернизм и постмодернизм: Мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств. Харьков: Фолио; М.: ООО «Издательство АСТ», 2000. 256 с. С. 80.
5. Землянська А. Топоси сакрального в художній прозі М. Хвильового. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2013. 231 с.
6. Куценко М. Телеологія егоцентризму як незавершений проект Миколи Хвильового. *Південний архів (Збірник наукових праць. Філологічні науки)*. 2016. Випуск LXXV. С. 121–125.
7. Піскунова О. Містична фокалізація «Арабесок» Миколи Хвильового. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2019. № 1078. Серія «Філологія». Вип. 68. С. 46–50.
8. Плющ Л. Його таємниця, або «прекрасна ложа» Хвильового. К.: Факт, 2006. 872 с.
9. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / пер. с нем.; под ред. Д.В. Скляднева. СПб., 2000. 380 с.
10. Хоменко Г. Танатологічний проект 1920-х в аспекті негативної алхімії. *Від бароко до постмодерну: Збірник праць кафедри української та світової літератури* [Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди]. Х.: Майдан, 2008. Т. VI. С. 156–182.
11. Чекушкіна Е. Коммуникативная теория Ю. Хабермаса и культура информационного общества. *Теория и практика общественного развития*. 2014, № 1. С. 25–27.

REFERENCES

1. Andrukhovich Yu. Radio Nich [Radio Night]. Chernivtsi: Merydian Chernovits, 2021. 456 p. [In Ukrainian].
2. Belei M. A. Zhanrovoe svoeobrazie tsyklov postmodernistskykh romanov Bernarda Verbera «Ob anhelakh» y «O bohakh» [Genre originality of the cycles of the postmodern novels "About Angels" and "About Gods" by Bernard Werber]. Avtoref. Dys. ... kand. Fyloл. Nauk. Kalynynhrad, 2020. 24 p. [In Russian].
3. Biehlou V. Yurii Andrukhovich. Rozmova z vidomym ukrainskym pysmennykom ta poetom [A conversation with a famous Ukrainian writer and poet]. URL: <https://theukrainians.org/yuriy-andruhovich/>. 2015. [In Ukrainian].
4. Zatonskyi D. V. Modernizm y postmodernizm: Mysly ob yzvechnom kolovrashcheny yziashchnykh y neyziashchnykh yskusstv [Modernism and Postmodernism: Thoughts on the Eternal Rotation of the Fine and the Non-Fine Arts]. Kharkov: Folyo; M.: ООО «Yzdatelstvo ACT», 2000. 256 p. [In Russian].
5. Zemlianska A. Toposy sakralnoho v khudozhnii prozi M. Khvylovoho [Topos of the Sacred in M. Khvilovoy's Artistic Prose]. Melitopol: Vydavnychiy budynok MMD, 2013. 231 p. [In Ukrainian].
6. Kutsenko M. Teleolohiia ehotsentryzmu yak nezavershenyi proekt Mykoly Khvylovoho. [Teleology of his centrisism as incomplete project of Mikoli Khvilovoy]. *Pivdennyi arkhiv (Zbirnyk naukovykh prats. Filolohichni nauky)*. Iss. LXXV. Pp. 121–125. [In Ukrainian].
7. Piskunova O. Mistychna fokalizatsiia «Arabesok» Mykoly Khvylovoho. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. 2019. № 1078. Serii «Filolohiia». Iss. 68. Pp. 46–50. [In Ukrainian].
8. Plushch L. Yoho taemnytsia, abo «prekrasna lozha» Khvylovoho [His secret, or the "beautiful bed" of Khvilovoy]. K.: Fakt, 2006. 872 p. [In Ukrainian].
9. Khabermas Yu. Moralnoe soznanye y kommunykativnoe deistviye [Moral awareness and communicative action]. SPb., 2000. 380 p. [In Russian].
10. Khomenko H. Tanatolohichniy proekt 1920-kh v aspekti nehatyvnoi alkhimii [Thanatological project of the 1920s in the aspect of negative alchemy]. *Vid baroko do postmoderну: Zbirnyk prats kafedry ukrainskoi ta svitovoi literatury*

[*Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S Skovorody*]. X.: Maidan, 2008. Vol. VI. Pp. 156–182. [In Ukrainian].

11. Chekushkina E. Kommunikatyvnaia teoriia Yu. Khabermasa y kultura ynformatsyonnoho obshchestva [Communicative theory of J. Habermas and the culture of the information society]. *Teoriia y praktyka obshchestvennoho razvytyia*. 2014, № 1. Pp. 25–27. [In Russian].